

De veldwaarnemer en de ornithologie

Gerard Ouweneel

Hoeveel waarnemingsdagen zal alleen al het Nederlandse vogelaarsgilde jaarlijks in het veld doorbrengen? Speurend, observerend en vooral ook registrerend. Want dat veel over hetgeen wij waarnemen in dagboeken wordt vastgelegd, staat vast. Informatie die uiteenloopt van tellingen tot gedragsstudies... met alles wat daartussen ligt. Veel van die dagboeken, vaak vol met waardevolle kennis, komen uiteindelijk in het vuilnisvat terecht. Ongebruikt in de zin dat ze de eigenaar het genoegen geschonken hebben, dat iets van de vreugdevolle uren, doorgebracht in het veld, er in na te slaan viel, maar zonder dat anderen ooit toegang kregen tot misschien wel unieke kennis van grensverleggende betekenis.

'Wat gaan jullie nu hiermee doen?'. Een vraag waaraan later nog wel eens teruggedacht werd. Gesteld door een van de altijd vriendelijke en geduldige Roemeense wetenschapsmensen, tijdens een van die wintertochten naar de Dobrogea, om daar de Roodhalsganzen te bekijken. Dagen proberen en rondsnoeren gingen voorbij eer wij in het eendeloze en desolate landschap, door de ganzen onontdekt, naar een positie konden kruipen vanwaar uit zinnig viel waar te nemen. Toen moest alles tegelijk gebeuren: gedragsstudies, foerageertechniek, onderling troepverband, relatiegedrag met de Kolganzen, verhouding oude/jonge vogels en ook nog de fotografie. Ongetwijfeld was die flegmatieke Roemeen verbaasd geraakt over de koortsachtigheid waarmee die West-Europeanen in de koude greppel aan het registreren, dicteren en fotograferen sloegen. 'Wat gaan jullie nu hiermee doen?' Inderdaad. Want over alles wat toen, nu veertien jaar geleden, aan netvlies, band, papier of negatief toevertrouwd werd, is tot dusver weinig gepubliceerd. Toch gaat het om een vogel die omge-

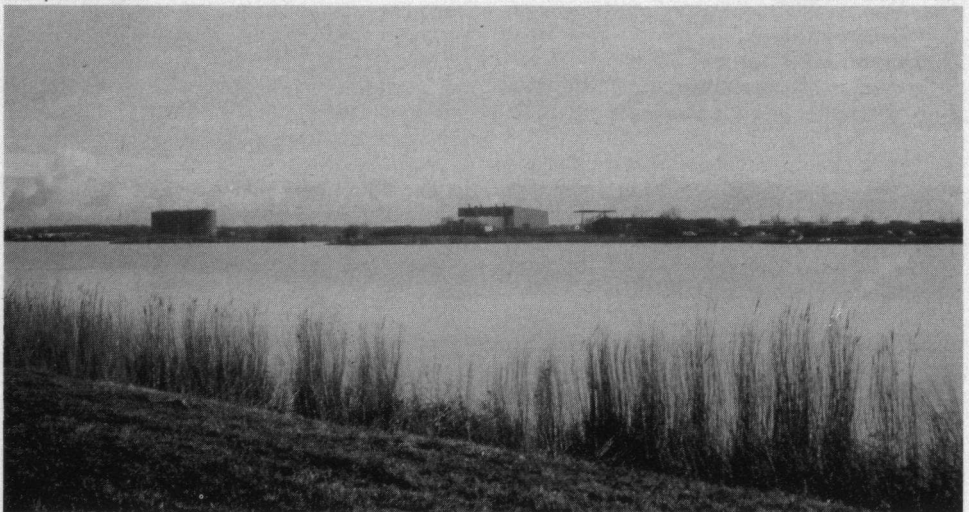
ven is met een waas van geheimzinnigheid en die bovendien met een wereldpopulatie van minder dan 30.000 exemplaren in de gevarenzone zit. Alleen al het behoud van de Roodhalsgans noodzaakt het alle kennis die over de soort te vergaren valt, uit te dragen. Veel waardering verdient Hugh Gallacher voor hetgeen hij over deze materie stelt in zijn ook om andere redenen aanbevelenswaardige 'Gids voor Vogelonderzoek'. Aan de hand van praktijkvoorbeelden toont deze auteur aan waarom zo veel goedbedoeld gestarte, op zich interessante, ornithologische onderzoekjes uiteindelijk derailen, waarbij Gallacher tevens degenen die in het veld niet uitsluitend Pallieter willen zijn, adviezen geeft om te komen tot houtsnijdend onderzoek.

Tellingen

Toen midden jaren zestig het eerste deel van het 'Handbuch der Vögel Mitteleuropas' verscheen, werd voor de behandeling van de soorten een, althans voor die tijd, indrukwekkende ruimte genomen: in dat eerste deel sleepte bijvoorbeeld de Fuut eenentwintig

Het punt waar menig vogelaar even stopt om te kijken of hier nog wat bijzonders valt te zien. Omgeving van het gemaal De Blocq van Kuffeler.

Foto: Henk J. Lichtenbeld.

Velen gaan alleen op pad om te genieten van het kijken naar vogels en dat kan hier zeer goed. Strandje langs de Knardijk.
Foto: Henk J. Lichtenbeid.

bladzijden in de wacht en de Blauwe Reiger tweeëntwintig. Hoezeer de kennis over vogels de laatste jaren toenam moge blijken uit het feit dat de samenstellers van het werk anno 1982, zestien jaar en zeven delen later, drieëntachtig bladzijden nodig hebben om de bekende, relevante zaken over de Kokmeeuw in het 'Handbuch' onder te brengen. Daarmee wordt tegelijkertijd treffend het probleem geïllustreerd waarvoor Glutz von Blotzheim zich geplaagd ziet: welke omvang krijgen de delen niet als de serie begin jaren negentig op een einde loopt. En dan pas aan te vangen met de bewerking van de eerste delen of nu al...?

Natuurlijk, niet alleen in Nederland nam de belangstelling voor de studie-biologie de laatste twee decennia belangrijk toe, met als gevolg dat, in het kader van hun studie, aspirant-biologen zich op een hun intrigerend ornithologisch onderwerp stortten. Vele rapporten, die de kennis grensverleggend verruimden, kwamen hier uit voort. Ornithologische instituten kwamen van de grond of bestaande kregen financieel ruimere armsgang, zodat het aantal professionele ornithologen werd uitgebreid, hetgeen leidde tot meer en dieper gravend ornithologisch onderzoek. Nauwelijks laat zich echter meten het verband tussen de kennistoename omtrent onze vogels en de groeiende populariteit van het vogels kijken door liefhebbers. Zonder twijfel is dat verband aanwezig. Professionele in-

stellingen maken al lang gebruik van de drommen vogelaars die, voornamelijk in het weekeinde, er op uit trekken, bereidwillig hun vrije tijd beschikbaar stellend om hun ervaringen vast te leggen op allerlei formulieren, die inmiddels veelal al volledig geïntegreerd zijn in het computertijdperk. Is het verwerken en vertalen tot een plausibel verhaal niet een van de problemen waarmee de initiatief nemende instelling of persoon zich geconfronteerd ziet? Stellig. Een terugblikkende vergelijking over een lange termijn tussen het aantal oproepen tot medewerking aan een onderzoek en het aantal rapporten waarin de resultaten van zulk een onderzoek worden gepubliceerd, leidt tot een manco in de rubriek resultaten. Jammer voor degenen die zich de moeite getroostten om naar aanleiding van die oproep de dagboeken door te werken of, onderzoekgericht, veldwerk te doen. Jammer ook voor onze vogels waaraan een publicatie wellicht ten goede zou zijn gekomen. Ondenkbaar voorts is niet dat de bereidwillige medewerker — enige malen teleurgesteld dat zijn gezwoeg niet leidde tot voor hem aantoonbaar resultaat — in voorkomende gevallen het laat afweten. Om hun in het veld opererende vrijwilligersteams geïnspireerd te houden, doen de onderzoek organiserende instellingen, instituten en/of particulieren er goed aan zich te realiseren dat een periodiek overzicht van de resultaten onontbeerlijk is. Een prima voorbeeld is de British Trust for

Ornithology, de BTO, die in het maandelijks bulletin resultaten, oproepen, stadia van voortgang en actualiteiten omtrent de vele onderhanden zijnde projecten ten tonele voert. Onze ganzewerkgroep, vanzelfsprekend ook sterk afhankelijk van in het veld opererende tellers, komt jaarlijks met een houtsnijdend rapport op de proppen. En ook het Sovon weet via zijn bulletins en een jaarlijkse ontmoetingsdag met zijn waardevolle netwerk van veldwaarnemers een band te smeden. Anders dan deze voorbeelden zijn er ook instellingen die volstaan met het op droge computerlijsten weergeven van tellingen zonder, althans publiekelijk, enige interpretatie aan de bijeengebrachte gegevens te verbinden, dan wel deze te plaatsen in de context van een groter geheel. De vrijwilliger die het dan volhoudt om jaar in jaar uit gedurende het winterhalfjaar eens per maand een zondag er op uit te trekken, moet dan wel veel optimisme en een heilig geloof onder de blouse koesteren.

Bijdrage

Wat draagt de gemiddelde amateur-velddwaarnemer nu bij tot de ornithologie? Hoewel treffende uitzonderingen moeiteloos zijn te vinden, beperkt die bijdrage zich toch merendeels tot tellingen, inventarisaties en identificaties. Mits de doelstellingen helder geformuleerd en goed afgebakend zijn, kunnen voor wat tellingen en inventarisatiewerk betreft, veldwaarnemers individueel maar vooral groepsgewijs tot respect afdwingende prestaties komen, ornithologisch bijzonder nuttig. De nationale en regionale avifauna's die onze vaderlandse ornithologische biblio-

theek verrijken zijn daarvan een voorbeeld. Ongetwijfeld heeft de kennistoename omtrent de verspreiding van onze vogels te maken met de groei van het ornithologisch toerisme in en buiten Europa. Indien daarbij niet uitsluitend de traditionele ornithologische mekka's bezocht worden, zullen veldwaarnemers stellig nog veel nieuwe informatie inzake de verspreiding van de vogels over de gehele wereld aandragen. En zeker geldt dat ook voor identificatie-vraagstukken: de mate waarin, bijvoorbeeld, de door 'Dutch Birding' in haar tijdschrift bijeengebrachte identificatie-artikelen worden aangehaald in het nieuwe 'Handbook', geeft aan dat in het kader van deze materie nog veel baanbrekend werk te verrichten valt.

Maar welk scala aan onderwerpen presenteert zich buiten deze drie niet aan de veldwaarnemer? Onderwerpen die individueel veel genoeg bieden, en waaraan ook eer te behalen valt voor degenen die gevoelig is voor dit facet. Terecht verwijst Hugh Gallacher naar wijlen Tom Lebrecht als voorbeeld van een rasveldwaarnemer die weliswaar ook voortdurend genoot van het vogels kijken sec, maar die daarnaast zijn excursies altijd zo veel mogelijk vulde door zich te concentreren op een tevoren afgebakend doel. Uit zijn publicaties over tal van zowel veelomvattende als subtiële ornithologische onderwerpen, komt altijd sprekend naar voren dat de ervaringen in het veld waren opgedaan. 'Natuurlijk is literatuurkennis belangrijk, maar poneer niet iets voor je zelf bent wezen kijken', was Lebrecht's uitgangspunt. Pas toen ik na zijn overlijden de dossiers met onderwerpen waar hij mee bezig was mocht doornemen,

Een waar eldorado voor de vogelaar, zowel voor liefhebber als wetenschapper, zijn nog steeds de Oostvaardersplassen.

Foto: Henk J. Lichtenbeld.

Op deze plaats zijn al veel waardevolle gegevens over de trek van zeevogels verzameld: de Hondsbossche Zeewering.
Foto: Henk J. Lichtenbeld.

bleek hoe strak hij zich aan deze stelregel had gehouden.

Bescherming

Een behoorlijke literatuurkennis is vanzelfsprekend toch nodig als toets voor behaald resultaat en ook als inspiratiebron. De al eerder gesignaleerde enorme groei in ornithologische literatuur vergemakkelijkt het niet toegang te krijgen tot alle relevante bronnen of zelfs af te weten van het bestaan — zeker als de onderzoeker geen toegang heeft tot de bibliotheken van de professionele instituten. Verleidelijk is het om te filosoferen over het bestaan van een soort ornithologische databank waar via een doordacht systeem van toegangstrefwoorden per soort de bestaande literatuur, gespecificeerd naar gewenst onderwerp, uit de computer op het beeldscherm wordt geprojecteerd. De ornithologische organisatie die haar leden als eerste op deze service kan tracteren, zal daarmee ongetwijfeld eer inleggen. En, gelet op de omvanggroei in de informatica, zullen wij óók in Nederland dit fenomeen wel gaan meemaken. Om onze vogels slagvaardig en doeltreffend te beschermen is juiste informatie onontbeerlijk. En om die informatie bijeen te brengen is doelgericht veldwerk een eerste vereiste.

Degenen die voor onze vogels nadelig uitvallende plannen voorstaan hebben, zeker tegenwoordig weer, meestal een psychologische voorsprong en weten vaak ook houtsnijdende argumenten aan te dragen. Redenaties die alleen te pareren vallen met tegenar-

gumenten, die voortkomen uit kennis, vergaard ter plaatse en gerelateerd aan analoge situaties die zich eerder en elders presenteerden. Zich niet baseren op concrete op de in het geding zijnde lokatie opgedane kennis, kan er toe leiden dat men óf de affaire tekort doet of, onbewust, opklopt. Dat laatste kan pijnlijk verkeerd uitpakken, doordat alsdan in voorkomende gevallen, wanneer alle omineuze redenaties in de praktijk blijken mee te vallen, opposanten vogelbeschermingskwesaties niet langer serieus nemen.

Het al eerder aangehaalde werk van Gallacher, Taapken's 'Vogelvademeccum' en het onlangs verschenen 'Handboek voor Vogelinventarisatie' staan onder andere de vogelaar bij die meer inhoud wil geven aan zijn verblijf in het veld.

Alleen al uit hetgeen in enkele decennia aan onze kennis omtrent onze vogels toegevoegd werd, moge blijken hoeveel in het veld nog te ontdekken valt. Ontdekkingen die, afgezien van hun nut voor de pure wetenschap, vooral ook kunnen bijdragen tot een betere bescherming van vogels. De velen die er regelmatig op uit trekken om alleen maar te genieten van het kijken naar onze vogels, zullen zich er niet van bewust zijn met hun activiteiten op de drempel te staan van de wetenschap der ornithologie... of die al overschreden te hebben. Bij een wat doelgericht aanpak gaan dan nieuwe dimensies open, zodat E.M. Nicholson's woorden gelden: *'Bird-watching is either the most scientific of sports or the most sporting of sciences'*.